

Cuprins

Ștefan Vianu

INTRODUCERE

PERENITATEA METAFIZICĂ

Existență și Idee

1. Introducere	19
2. Perenitatea metafizică	21
3. Antropologie filosofică	22
4. Logica suficientă	23
5. Complexitatea omului	23
6. Oameni, sensul și idee	24
7. Ideea de primus	24
8. Etică și metafizică	25
9. Axiomă	25
10. Idee și concept	27
11. Dialectică de cristianism	29
12. Platonismul și originea metafizică	30
13. Metafizica: o iluzie a Omului material	31
14. Metafizica: o iluzie a Omului material	31
15. Axiomă în etică	32
16. Omul drept față de nedreptățe	33
17. Ideea de om	34
18. Ce este omul?	36
19. Dialectică și „fili pământului”	39
20. Metafizica în om și modern	39
21. Natura metafizică și logica religioasă	41
22. Miturile platoniciene	41
23. Mitul Platon	42
24. Dialectică și concept	43
25. Dialectică și concept	43

E I K O N

București, 2016

Cuprins

INTRODUCERE	7
PERENITATEA METAFIZICII	19
1 Era comunicării	19
2 Dincolo de imediat	20
3 Meta-fizica și metafizica tradițională	21
4 Antropologie filozofică	22
5 Logosul sufletului	23
6 Complexitatea omului	23
7 Ochiul sufletului și Ideea	24
8 Ideea de frumos	24
9 Etică și metafizică	25
10 Anamnesis	26
11 Idee și concept	27
12 Dincolo de cartezianism	29
13 Platonismul și originea aristotelică a raționalismului	30
14 Metafizica: o filozofie a Omului interior, nu „metanarațiune”	31
15 A filozofa în cetate	32
16 Omul drept față cu nedreptatea	34
17 Ideea separată	35
18 Ce este omul?	36
19 Dialectica și „fiii pământului”	38
20 „Metafizicul în om” la moderni	39
21 Natura filozofului și înțelepciunea Poetilor	41
22 Miturile platoniciene	43
23 Mitul Peșterii	45
24 Dincolo de considerația Sferei: „constrângerea” Binelui	46

25 Suișul dificil și accesul la Sens	49
26 Infinitate și libertate	51
27 Întoarcerea în cetate	52
28 „Omul nou” și omul orientat	55
29 Metafizica și tragicul	56
30 Cele două sensuri ale libertății	58
31 Ideile: sensurile ultime	59
32 „Stranietatea” filozofiei	61
33 Existență și Idee	64
EXISTENȚĂ ȘI NIHILISM	65
I. Considerații introductive	65
1. Filozofia și omul dezorientat	65
2. Egalitarism, obiectivism, nihilism	74
3. Lumea istorică a vieții	77
4. Conștiința supremă	80
II. Filozofia existenței	85
1. Filozofia ex-istenței în contextul modernității	85
2. Faptul-de-a-fi-în-lume	88
3. Putință-de-a-fi și înțelegere	90
4. Existentul ca întreg	97
5. Dezistoricizarea existenței	105
REALIZÂND UTOPIA: RAȚIUNEA TRIUMFĂTOARE	121
1. Credința în progres la Condorcet	121
2. Utopia pseudo-științifică și destinul arhitecturii	130
3. Utopia pseudo-științifică: Auguste Comte	140
1. <i>O situare a pozitivismului</i>	140
2. <i>Legea celor trei stări și semnificația ei</i>	150
3. <i>Pentru o redefinire a „puterii spirituale”:</i> <i>supremația sociologiei</i>	157
4. <i>Filozofia tradițională și pozitivismul</i>	167
ONTOLOGIA LIBERTĂȚII	171

INTRODUCERE

Redactate în momente diferite, studiile adunate aici au fost gândite în vederea *unei* cărți, a cărei temă principală este *omul european*, sau ce a mai rămas din el. Premisa principală a cercetării este istoricitatea omului, înțeleasă într-un sens opus istoricismului obișnuit. Atunci când afirmăm că omul este, în esența sa, o ființă istorică, nu vrem să spunem că el aparține în întregime epocii sale, ci că el este principal *deschis* tuturor epocilor, trecutului omenirii în totalitatea sa. A afirma că omul trăiește în istorie înseamnă a-l sesiza – a-l cunoaște și a-l recunoaște (*anamnesis*) – ca ființă a *memoriei*. Într-adevăr, din primele ore, zile, săptămâni ale vieții sale, individul își amintește: el nu poate să răspundă unui surăs altfel decât prin *recunoașterea* acestuia. De fapt, nimeni nu neagă faptul că amintirile alcătuiesc țesutul vieții noastre, din prima până în ultima clipă. Amintirile personale, fără îndoială, dar și cele pe care le avem în comun cu ceilalți și care aparțin propriu-zis istoriei, „memoriei colective”. Clarificându-le, devenim noi înșine, de-a lungul vieții, ființe istorice, ființe ale memoriei – ale unei memorii mai cuprinzătoare decât cea personală. Ce este *gândirea* dacă nu o lucrare asupra acestui dens și, la drept vorbind, misterios țesut, format sau mai bine zis formându-se din împletirea imaginilor *păstrate* în noi? A gândi înseamnă a judeca, a compara, a povesti, a afirma, însă aceste „sinteze” pornesc și revin toate la „materia” lor, la imaginile interioare, prin care coborâm în noi înșine și care

totodată creează contactul, din ce în ce mai intim, cu lumea: cu cea înconjurătoare și cu cea vastă, atotcuprinzătoare, pe care Grecii o numeau „Kosmos”¹.

Toate marile civilizații au fost edificate pornind de la *viziunea* omului ca ființă a memoriei. Mitul este în primul rând o poveste prin care este (re)dobândit contactul cu Originea, cu *trecutul esențial*. În civilizația europeană această înțelegere a omului, ucenicul lui *Mnemosyne*, devine ea însăși „obiectul” primordial al gândirii: omul grec nu trăiește doar *ca* ființă a memoriei, ci meditează asupra semnificației condiției sale de ființă „datoare cu o moarte” (Homer), și de aceea rememorantă: „grija pentru suflet”, sensul ultim, după Jan Patocka, a ceea ce numim „Europa”, nu înseamnă altceva. *Platon și Europa*: acest titlu al unei cărți a filozofului ceh trebuie sesizat *ad litteram*.

Tema principală a lucrării de față este omul european *ca* trăind și gândind întru temeiul existenței sale, adică întru Idee. Este vorba, bineînțeles, despre *posibilitatea* primordială a omului european, care coincide cu ceea ce numim „condiția sa metafizică”: o determinare riguroasă a ideii de metafizică este ceea ce ne propunem în *primul* studiu. Din cele spuse mai sus, se înțelege că abordarea noastră nu este strict academică, dar cu atât mai puțin pur „subiectivă”. Determinarea esenței metafizicii pornește de la sesizarea inteligibilității acestei discipline, care *nu* este de fapt o simplă „disciplină”, ci mișcarea însăși a spiritului omenesc: actul cunoașterii de sine, care definește *filozofia* însăși. Vom reveni asupra mizei și metodei primului studiu la sfârșitul acestei Introduceri².

¹ Considerăm că opoziția stabilită de Pierre Nora între memorie colectivă și istorie este, în ultima instanță, nesatisfăcătoare. Ceea ce e valabil la suprafață, la nivelul societății, nu mai este valabil la nivelul profunzimii psihicului omenesc, la care ne situăm (cf. *Les lieux de mémoire*, sous la direction de Pierre Nora, Gallimard, 1997).

² Această carte fiind una *de filozofie*, ne propunem să traducem în limbajul filozofiei o concepție despre metafizică întâlnită mai degrabă în teoria religiei sau în scrierile de „spiritualitate”. Îndepărtarea filozofiei de gândirea mitică

Spiritul istoric ne obligă să corectăm sau să completăm această înțelegere a istoriei (culturii) europene. Începând cu secolul al XVII-lea, poate chiar mai devreme, omul european privește din ce în ce mai hotărât în direcția opusă: nu spre trecut, spre origini, ci spre viitor. Spre un viitor tăiat de trecut: el aspirând la o stare de lucruri – o Lume, o Societate, o Cetate, un Om – *radical diferită* de cea tradițională. Este ceea ce numim „modernitate”. Un concept care apare în jurul anului 1800, așadar relativ târziu: un concept *critic*, destinat să-l înlocuiască pe cel optimist și utopic de „Lumini” (*Aufklärung*). Asta nu înseamnă că gândirea utopică a Luminilor bate în retragere; din contră, ea își va celebra triumfurile de-a lungul întregului secol al XIX-lea și dincolo de el, însă nu fără a fi, de acum încolo, observată și judecată de unii gânditori „anti-moderni”. Anti-moderni? Mai degrabă „post-moderni”, nu în sensul obișnuit, ci în sensul că raționalismul modern ca agresiune fără precedent asupra moștenirii europene nu poate avea *ultimul cuvânt*. „Stupidul secol al XIX-lea” este poate cel mai inteligent secol, în măsura în care se dovedește capabil să-și producă anticorpii, să edifice o veritabilă gândire critică – nu un pseudo-criticism demolator al gândurilor înalte neînțelese. Se produc astfel „revoluții” în interiorul unor minți. Iată-l, bunăoară, pe pozitivistul Taine, copilul iubit al Franței moderne, devenit apărătorul victimelor Revoluției franceze, al vieților masacrate

înseamnă o sărăcire a gândirii filozofice. Nu deplorăm acest destin al filozofiei europene; din contră, ne propunem să-l înțelegem. Sugerăm însă că ne aflăm într-un moment de cotitură, în care *posibilitatea* întoarcerii filozofiei la sursa ei – la gândirea mitică – este reală. Nu abordăm, așadar, problema clasică „filozofie și mit”, ci ne propunem să sesizăm metafizica în momentul nașterii sale, în filozofia platoniciană, în care mișcarea gândirii *cuprinde* gândirea mitică, aceasta fiindu-i imanentă. Nu ignorăm abordarea tradițională a metafizicii – care este fără îndoială „adevărată” –, dar încercăm să ne situăm la un nivel mai profund pentru a surprinde metafizica *in statu nascendi*. Această problemă fiind nouă în *filozofia de azi*, bibliografia se reduce la minimum; facem trimitere în note la autorii care ne-au inspirat și al căror demers este oarecum analog: autorii pe care ne bazăm când ne gândim la „posibilitatea” menționată mai sus, cu toate că ei nu-și propun explicit să sesizeze esența metafizicii.

și al „bisericii asasinată” (Proust): *Les origines de la France contemporaine* este una din marile cărți ale secolului.

Intenția noastră fiind aceea de a corecta prima afirmație despre moștenirea europeană, am introdus nu una, ci două noțiuni, cărora le corespund două „momente” ale devenirii omului european. Aceste noțiuni ni se par inseparabile: *negarea* moștenirii europene în raționalismul modern urmată, logic și cronologic, de „negarea negației” – de revenirea *creatoare* la această moștenire. Revenire care, în filozofia romantismului german³ nu este lipsită de un anumit element utopic, de fângăduința unei improbabile și totuși visate *reconcilieri* între „antici” și „moderni”. Reconciliere anunțată și de Hegel într-una dintre primele sale publicații: *Credință și cunoaștere* (*Glauben und Wissen*). A fost un frumos „vis al rațiunii” – una dintre formulele lui Kant ce merită reținute – pe care războaiele napoleoniene și aventurile politice ale secolului XX îl vor spulbera; vis care continuă totuși să hrănească imaginația noastră, inclusiv cea teoretică: ce am fi, ce ar fi arta și literatura ultimelor două secole fără această utopie? Astăzi, după cvasi-dispariția ei, ne punem în mod inevitabil întrebarea: să fi rămas în urmă doar un vid? Nihilismul nu pare – nici logic, nici existențial – acceptabil; el este prea comod. Speranța este mai dificilă, și uneori mai lucidă. O *altă* utopie, așadar.

Moștenirea europeană nu este pur și simplu o comoară vandalizată și parțial – dar în ce măsură? – recuperabilă, ci un *proces* întortocheat și complex: dacă „Europa” nu înseamnă doar „Platon”, ci, de asemenea, distrugerea lui Platon, distrugerea însăși nu poate fi înțeleasă fără Platon. Modernitatea rămâne dependentă de sursa pe care o neagă. E drept că această dependență se atenuează pe măsură ce spiritul negator se „realizează” în spațiu și în timp. Totuși, omul modern nu se poate înțelege pe sine decât privind înapoi, parcurgând

³ În care îl includem pe Hegel, în ciuda faptului că Hegel a fost un critic al acestui curent; un critic nedrept însă, dat fiind că îi datorează mult. Dacă greșim, sperăm că nu greșim mai mult decât acei cercetători post-leniniști, care vor ca hegelianismul să fie o filozofie pre-marxistă.

drumul spre profunzimile Istoriei, care sunt și cele ale conștiinței. Nu există „om în general”, cu atât mai puțin o „existență” sau o „temporalitate” a-istorică, ci doar omul istoric. Dacă omul *este* în istorie, orice doctrină privitoare la esența sau existența umană care face abstracție de *istoricitatea* omului este caducă. Ea poate fi totuși interesantă, ca manifestare a spiritului a-istoric al modernității: modernitatea se naște tocmai din decizia de a ignora Trecutul, Originea, Istoria autentică. Omul modern se construiește pe sine ca „existent” orientat exclusiv spre *viitor*. Însă trecutul ignorat și refulat se răzbună: el revine în formele monstruoase ale ideologiilor violente și „primitive” ale secolului XX⁴.

Raționalismul modern este, prin însăși natura sa, dezistoricizant, dacă ne putem permite această expresie neelegantă. În măsura în care adoptă o atitudine anti-metafizică, istoricismul secolului al XIX-lea este el însuși un produs al raționalismului, pe care încearcă în van să-l depășească. Nu putem depăși o concepție a lumii ale cărei premise le împărtășim. Premisa raționalismului este conceptul de „natură umană”, fie că acest concept este tematizat sau nu. Faptul de a-l înlocui, de exemplu, cu cel de „existență” nu ne ajută deloc. Pentru gânditorii care se situează în siajul raționalismului, omul *are* o istorie. În *metafizica* istoriei, în siajul căreia ne situăm, omul *este* istorie. Omul – omul concret, Individul real, nu omul socializat – și istoria se întrepătrund, se împletesc, se confundă. Cu alte cuvinte: *omul este în istorie* și *istoria este în om*. Afirmând acest lucru nu negăm nicidecum natura socială a omului, ci o întemeiem. Societatea este ea însăși un produs al istoriei, nu invers, lucru pe care numai o filozofie riguroasă a istoriei, al cărei model rămâne *hegelianismul*, îl (re) cunoaște.

Perspectiva noastră este, așadar, antropologică⁵ și totodată

⁴ Studiul clasic despre acest fenomen este cel al lui Jung: „Reflecții teoretice despre esența psihicului”, în: C. G. Jung, *Opere complete* 8, Editura Trei, 2013.

⁵ În sensul unei antropologii *filozofice*, elaborată de Bernard Groethuysen în cartea sa: *Anthropologie philosophique*, Gallimard, Paris, 1953.